

El canvi de l'arquitectura lingüística de les terres catalanes en els segles XVIII i XIX

Rolf Kailuweit

Article - Version of Record

Suggested Citation:

Kailuweit, Rolf (1999): El canvi de l'arquitectura lingüística de les terres catalanes en els segles XVIII i XIX. In *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 27, pp. 189-211.

Wissen, wo das Wissen ist.

UNIVERSITÄTS- UND
LANDESBIBLIOTHEK
DÜSSELDORF

This version is available at:

URN: urn:nbn:de:hbz:061-20230131-150041-8

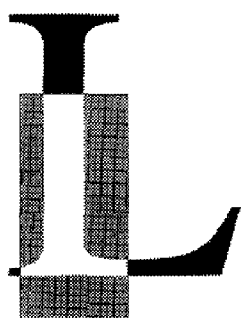
Terms of Use:

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

For more information see: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

ROLF KAILUWEIT

EL CANVI DE L'ARQUITECTURA LINGÜÍSTICA DE LES TERRES CATALANES EN ELS SEGLES XVIII I XIX

a historiografia de les grans llengües nacionals troba els seus models en les obres magnes d'un Ferdinand Brunot, d'un Migliorini o d'un Rafael Lapesa. Aquestes històries parteixen d'una visió romàntica del naixement de les llengües romàniques a l'època medieval com a expressions naturals de la identitat lingüística d'un poble i passen després a la descripció del desenvolupament de les varietats més precioses de la llengua i sobretot a les varietats que serveixen a la literatura. Lapesa expressa aquest fet a la introducció a la primera edició de la seva *Historia de la lengua española* de forma següent: «La presente obra ha sido escrita con el deseo de ofrecer [...] una visión histórica de la constitución y desarrollo de la lengua española como reflejo de nuestra evolución cultural» (Lapesa 1981: 3).

Aquest model, com subratlla Varvaro ([1972/1973] 1984), no s'aplica a la història de les llengües més petites de la Romània, ja que no han desenvolupat a l'edat mitjana una llengua d'expressió de gran cultura o bé, com en el cas del català, no l'han mantinguda durant tota la història. Però aquest model tampoc no és aplicable a una visió de la història que s'orienta més cap a una descripció de la realitat lingüística d'una comunitat de gent que constitueix en les terres on viu un cert espai de comunicació.

No és, doncs, cap sorpresa que no s'hagi escrit cap història monumental del català que segueixi les pautes en Brunot, en Migliorini o en Lapesa. Obres monumentals com la *Història de la lingüística catalana 1775-1900* recentment publicada per Pere Marcet

i Joan Solà, ens presenten una versió tota diferent de la informació que necessitem per fer-nos una idea del que és la història del català.

En tot cas cal acceptar que no hi ha història de «la llengua» com un fenomen més o menys monolític, sinó només història d'un ventall de sistemes lingüístics que tenen funcions diferents en un espai de comunicació determinat. Un model per descriure aquesta complexitat ha estat elaborat per Eugenio Coseriu a la base del concepte de 'llengua històrica' que, identificada per un nom propi, és acceptada com a tal pels seus parlants i pels parlants d'altres llengües. Aquesta llengua té una arquitectura, és a dir, no és un sistema lingüístic que funciona com a tal al parlar, sinó un sistema de sistemes lingüístics. La llengua mostra variació diatòpica, diastràtica i diafàsica. La seva arquitectura es constitueix d'unitats sintòpiques (dialectes), sinstràtiques (nivells o sociolectes) i sinfàsiques (estils o registres) (Coseriu 1981).

Aquest model té, tanmateix, alguns inconvenients. Està construït des d'una perspectiva de la llengua ja establerta, prototípicament la gran llengua nacional i de cultura. A més, suggereix una certa igualtat entre els dialectes, nivells i estils, tot i que el mateix Coseriu (1981) subratlla que només el dialecte és un sistema complet del parlar. Al model de Coseriu, li manca sobretot considerar la diferència fonamental entre oralitat i escripturalitat i de la funció que té l'escriptura per la constitució de la llengua.

Alberto Varvaro ([1972/73] 1984) i després, en terres catalanes, Josep M. Nadal (1992) han desenvolupat una teoria de la verticalització de la variació lingüística mitjançant l'escriptura:

Allò que justifica finalísticament una història de la llengua és la relativa homogeneïtat lingüística a què s'ha arribat en algun àmbit d'ús socialitzat a partir d'una realitat inevitablement fragmentada [...] la llengua escrita [...] és l'àmbit de la llengua en el qual, fins al segle XIX com a mínim, es produeix la condició bàsica perquè puguem parlar d'«una llengua» (Nadal 1992: 36, 43).

A Alemanya, Peter Koch i Wulf Oesterreicher han recalcat la importància de «l'escripturalitat concepcional» per a la diferenciació de les varietats lingüístiques. Com que l'escripturalitat concepcional no es refereix al medi, en la llengua oral també es poden distingir diferents graus d'escripturalitat: mínim en una conversa informal entre familiars o amics, un altre de mitjà en una conversa formal entre desconeguts i, finalment, un grau alt en el cas d'una conferència (cf. Koch/Oesterreicher 1985).

El meu intent de desenvolupar un model per descriure l'arquitectura lingüística que està a la disposició d'una comunitat de parlants dins un cert espai de comunicació es basa en els enfocaments esmentats, però sobretot en la distinció fonamental entre un *langage transmis*, una varietat materna, i un *langage appris*, una varietat formalment apresada, que ha fet Victor Henry ja l'any 1896 (Henry 1987: 59-64) i que ha estat recuperada per a la sociolingüística històrica per Christoph Petrucci (1991) en un treball sobre el gal·lec.

No és aquest el lloc per confessar els deutes que tinc amb tots aquests autors discutint en detall llurs contribucions. Només puc presentar, d'una mena un poc apodíctica, els resultats de les meves reflexions (vegeu també les definicions a l'annex II).

Cada parlant aprèn durant la seva primera infància, a l'àmbit reduït dels seus primers contactes socials, una varietat lingüística en la qual aconsegueix una competència inqüestionable.

Anomeno aquesta varietat un 'genoelecte'. Amb les persones que tenen el mateix genoelecte hom comunica sense prestar atenció a la correcció de la llengua. A més, en situacions més o menys formals, a l'escola, en llegir, però també en escoltar per exemple l'homilia en l'església, un pregoner o avui en dia la ràdio i la televisió, els parlants aprenen també varietats concepcionalment escrites en diferents graus. La competència passiva i sobretot activa de la qual disposen roman sempre precària. En utilitzar aquestes varietats els parlants exposen la seva competència a la crítica. Crítica que troba les seves bases en obres de referència: diccionaris, gramàtiques, textos de prestigi. Per això anomeno aquestes varietats 'gramoelectes'. Entre els gramoelectes, n'hi ha un que representa la llengua històrica. És aquest gramoelecte que és objecte de política lingüística, de normativització i difusió mitjançant l'escola. Aquest gramoelecte és també la referència per als genoelectes, és a dir, els parlants atribueixen llurs genoelectes a una llengua històrica representada per un cert gramoelecte.

Al meu parer no és cap anacronisme científic, com em retreu Brigitte Schlieben-Lange (cf. 1998), de reintroduir en aquest esquema el concepte de diglòssia. Aquest concepte, tot i la falta d'una definició coherent i generalment acceptada, no es troba a faltar en cap manual de sociolingüística i, mitjançant l'ús que en van fer autors com en Ninyoles, n'Aracil o en Vallverdú, s'ha mostrat molt productiu per descriure la història lingüística dels Països Catalans. Una arquitectura diglòssica, doncs, es pot definir com a constel·lació de varietats a disposició d'una comunitat lingüística en la qual hi ha dos gramoelectes representant dues llengües històriques diferents, de manera que es planteja, almenys potencialment, la qüestió de a quina d'elles els parlants han d'atribuir llurs genoelectes.

L'arquitectura lingüística de les terres catalanes en els segles XVIII i XIX és, com veurem ara, una arquitectura diglòssica en el sentit desenrotllat. Consisteix en gramoelectes de les llengües històriques català i castellà. Aquestes llengües són també les candidates per a l'atribució de la competència genoelectal dels parlants. També hi ha gramoelectes del llatí que tenen àmbits d'ús social importants. Tanmateix, no cal parlar de triglòssia, ja que el llatí ja no era cap llengua històrica viva a la qual algú hagués atribuït la seva competència genoelectal.

Per destacar quines eren les varietats més considerables que formaven l'arquitectura lingüística de les diferents comunitats lingüístiques que es constituïen a Catalunya, al País Valencià i a les Illes, recorro el mètode d'anàlisi de discurs d'origen foucaultà (Foucault 1966). Interpreto els comentaris metalingüístics, comparant-los amb l'ús

efectiu documentat, com a expressions d'un saber comú manifestat segons específiques condicions discursives. Però aquest saber no és totalitzador com insinua Foucault. Cadascú parla conscientment o inconscient sempre de nou de manera incoherent, incorrecta i inadequada, fent-se així el blanc de repressions socials, però podent canviar també, si el seu exemple s'imita, el joc lingüístic al qual ha de participar.

Hi ha pocs textos en els quals s'esmenten tots els gramolectes rellevants que constitueixen l'arquitectura lingüística setcentista. El text més dens i més informatiu que conec és el «Razonamiento sobre la importancia de la lengua Española en el ejercicio de la Escuelas», discurs d'un desconegut dictat a l'*Academia literaria de latinidad, retorica y poesía que ofrecen al publico los discípulos de las Escuelas Pias del Colegio de Puigcerdá Dia 6 de Julio del año 1780* i després publicat en un petit volum amb aquest títol (vegeu l'annex I).

L'autor comença el seu raonament amb una definició d'això que jo anomeno un gramolecte: un cert tipus de llenguatge que quant al nivell de contingut té un vocabulari més elaborat i que quant a la forma «no causa [...] fastidio con palabras impropias, disonantes y poco armoniosas» (14). Un tal llenguatge, que no es tramet sinó que s'aprèn amb un especial esforç, és cosa de «los hombres mas sabios y eruditos» (14). Dos gramolectes podrien complir aquesta funció: el llatí i el castellà. Als destinataris, els semblava evident que el llatí fos el gramolecte apropiat per expressar l'erudició. A finals del segle XVIII espanyol, l'ensenyament universitari es feia encara en llatí i en aquesta llengua es publicaven una quantitat considerable de llibres científics.¹ L'autor introdueix, doncs, el castellà com a altre tipus de gramolecte: com a llengua universal que serveix per a la comunicació entre tots els espanyols (15). No obstant això, a Catalunya, hi ha un altre gramolecte «comun y corriente» (15) que disputa al castellà la funció de llengua de comunicació de manera que, segons l'autor, els seus destinataris els tenen per «incompatible[s]» (15). A més, el gramolecte català els és «familiar» (15), és a dir, més proper a la seva competència genolèctal, per a la qual, doncs, és la llengua de referència. L'ús del castellà com a gramolecte de comunicació general sembla produir un conflicte diglòssic, ja que, tot i tenir aquesta funció el castellà, podria substituir el català com a llengua de referència per a la competència genolèctal. Però aquest escenari és encara lluny. Amb la seva exageració retòrica —«os veo yo a la verdad tan adherentes a la lengua vulgar y tan temerosos de perderla, que mirais casi con horror el idioma Español» (15)— l'autor intenta provocar la protesta dels destinataris a fi d'arribar a un consens sobre l'estatus real del castellà com a gramolecte i la seva utilitat.

El català com a llengua de referència està representat per un gramolecte que s'ensenya a l'escola i que serveix per aprendre el llatí. Qüestionar aquesta funció introduint-hi el castellà sembla, segons l'autor, posar dificultats innecessàries. Per això ha de persuadir el seu públic de «la necesidad que tenemos de practicarnos en la lengua Española» (15). En primer lloc, aquesta necessitat resulta de la voluntat del rei Carles III que, l'any 1768, va declarar el castellà l'única llengua de les primeres lletres (16). De la Reial

(1) Vegeu Kailuweit (1997: 189-191).

Cèdula d'Aranjuez, se'n segueix la redacció de gramàtiques escolars com l'*Arte de Romance Castellano* de l'escolapi Benito de San Pedro o els *Rudimentos* bilingües d'en Salvador Puig, redactats a iniciativa del bisbe de Barcelona Josep Climent, textos de referència per al castellà escolar (16).

En el següent paràgraf, l'autor recorre a una figura retòrica per introduir un ordre jeràrquic entre els gramolectes. Enalteix la grandesa passada del català com a llengua dels Reis d'Aragó, de les seves lleis i cròniques i de l'alta literatura, per avisar una posterior decadència. D'aquesta forma, el gramolecte català està titllat de llengua del passat (17). Els seus textos de referència apareixen com a «libros antiguos» substituïts a l'escola pels moderns castellans (17).

El mateix fet de desenrotllar tot en detall aquest canvi, ens fa dubtar de la seva totalitat. Perquè hi ha encara discussió sobre la llengua d'ensenyament del llatí, si aquesta qüestió estava decidida des de dotze anys enrera? De fet, tenim moltes proves que hi havia una continuïtat de l'ús del català com a llengua d'escola i també a les mateixes Escoles Pies.²

És interessant que l'autor sembli exigir «el uso familiar» del castellà com a condició d'una competència gramolactal alta (18), però, una tal gramollectalització de dominis genollectals sembla poc realista a l'època. Com veurem una mica més endavant, el «hablar familiarmente» (20) el castellà es refereix en el fons a usar-lo oralment a l'escola, pràctica que facilitaria la comprensió dels llibres i de les paraules del professor.

No obstant, els planys sobre el pessim nivell de la traducció del castellà al llatí i viceversa (18-19) no ens indiquen només la falta de competència, sinó també l'existència d'un altre gramolecte, d'un castellà regional caracteritzat per catalanismes lexicals i gramaticals i sobretot per trets fonètics evidents com la pronúncia *seseante* (19). Com veurem encara més en detall, no és que no s'utilitzés el castellà. Però això que s'utilitzava era en general un gramolecte regional i no pas el castellà dels llibres de referència, dels quals el nostre autor menciona més endavant els més importants: el «Diccionario» i «[l']Ortografia Castellana» de la «Real Academia Matritense» (22).

Per fi, la pràctica d'un gramolecte castellà influeix, positivament segons l'autor, sobre el català (20). Així, contribueix a la formació d'un altre gramolecte, un català modern castellanitzat, perquè: «tanto mejor hablan los decretos en Catalan, quanto mas fecundizados se hallan de otros idiomas en especial del Español» (20). Els gramolectes del català no han estat objecte d'un procés de normativització i no compten amb obres de referència modernes (20). Per això, la formació d'un gramolecte que estigui a l'altura del temps es fa i es feia a base del castellà: «sin el lustre y brillantez de este queda aquel corto y encogido sin asejo y despejo» (20).

S'han estat esmentat, doncs, cinc gramolectes que tenien una certa importància per a la pràctica lingüística setcentista al Principat (i, com veurem, també al País Valencià i a les Illes). Tres gramolectes tradicionals: el llatí, el català dels antics llibres i el castellà de la tradició literària normativitzat per la Real Academia. A més, dos gramolectes nous

(2) Vegeu Marcet/Solà (1997); Kailuweit (1997: § 4.1.2).

que es formaven al segle XVIII a causa del contacte cada cop més intensiu que tenien els catalanoparlants amb la llengua castellana: el castellà regional catalanitzat i el català castellanitzat.³ En el següent, l'autor ens diu més sobre llur estatus i llur funció.

El fet de recórrer a la figura retòrica de professar una evidència —«Nadie ignora que la lengua Española es mas frecüentemente usada que la Catalana, y tambien que la latina» (22-23)— ja fa pensar que l'argument no està exempt de sofisme. No es refereix a una quantificació absoluta de l'ús social, ja que a la vida quotidiana dominava el català com a llengua de referència dels genoelectes. El que rectifica la tesi és el fet que el castellà s'utilitzi en un nombre més gran de dominis:

La lengua Catalana solo tiene lugar en vuestros razonamientos privados, la latina en la Universidad, palestras publicas y mas sublimes ciencias; pero la Castellana no se ciñe à estos casos precisos, sino que comprehende otros muchos (23).

Els raonaments privats, als quals, segons l'autor, es limita el català, no són només els dominis genoelectals. Hem llegit en el mateix text que el català s'utilitzava com a llengua escrita i en tenim moltes proves. Però aquest ús sembla més i més marcat, sobretot en els dominis més formals i prestigiosos. El llatí tenia els seus dominis d'alt prestigi, però ben restringits. El castellà, en canvi, sembla representar més i més el gramoelecte no marcat:

En los circos, en los teatros, en los bufetes, en las tertulias, en las conversaciones, en las correspondencias epistolares, por ultimo en toda especie de comercio de la vida humana puede ser admitida y abrazada. Reyna en los Consejos Supremos, pero dexase tambien oir en las Chancillerias, Audiencias, Intendencias, Contadurias, Acuerdos, Sociedades, y hasta en los tribunales mas inferiores y escribanias de menos tomo. Ni la lengua Latina, ni la Catalana son para todos los hombres, ni para todos los tiempos y lugares; mas la Castellana llamada por antonomasia la Española se adapta bien à todo especie de Español, y viene de perlas à todo lugar y tiempo (23).

La formulació prudent d'aquest passatge, en el qual l'autor recorre a perífrasis com «puede ser admitida» o «dexase también oir», indica que aquest procés no s'havia completat l'any 1780. La dinàmica d'aquest procés es prova, tanmateix, en tota la documentació setcentista.⁴

Després d'haver enumerat les raons d'aquest desenvolupament —la importància del castellà per a la comunicació política, científica i comercial en tot el Regne d'Espanya i a Amèrica (23-34)— l'autor fa un comentari interessant quant a les diferències entre les arquitectures lingüístiques dels Països Catalans:

en Valencia, Galicia y Vizcaya aunque entre la plebe suena su vulgar lengua, la gente culta y distinguida apenas usa otro idioma que el Castellano: è igualmente aunque en muchas Provincias de Francia tiene el vulgo su habla particular, las personas bien nacidas y gente culta usan unicamente de la lengua Francesa (24).

(3) Aquesta arquitectura lingüística correspon a la de moltes regions d'Itàlia. Lüdtke (1985) ha provat l'existència de varietats intermèdies A_0 i B_0 que es formen en el procés de difusió de l'italià literari (llengua A) a Milà i a Nàpols, zones d'una forta tradició de literatura dialectal (llengua B). Vegeu també Lüdtke (1986).

(4) Vegeu Kailuweit (1997: § 4.1.3).

Sembla que a València les capes socials altes utilitzaven gramolectes castellans en dominis de la vida quotidiana, tot i que la diferència que fa l'autor entre Espanya i França és significativa: «no usar apenas otro idioma» no és el mateix que fer-lo servir «unicamente». És probable que les capes altes valencianes atribuïren encara llurs gramolectes al valencià, tot i que usant el castellà s'esforçaven a gramollectualitzar molts dominis genollectuals.⁵ Tornarem sobre això més endavant.

El nostre autor continua la seva argumentació insistint en l'evidència que el català hagués estat inadequat en un acte acadèmic (25). Argument massa generalitzador, ja que tenim proves que en semblants actes s'examinen també la lectura i l'escriptura en català i es llegien poemes en aquesta llengua.⁶ No obstant això, el català no hi era mai la llengua dominant, cosa que prova la jerarquia entre els gramolectes.

Els pròxims paràgrafs es dediquen al castellà regional. L'autor avança l'argument que el seu ús en actes solemnes era encara pitjor que el del català (25). Anomena aquesta varietat un «romance exótico», una «xerga de voces impropias y heterogeneas» (26), tot i que sembla probable que una tal varietat de la llengua castellana era aquesta que s'utilitzava comunament a Catalunya, ja que «son muy pocos los que no habiendola aprendida en su primera edad, la posean con perfeccion, o por lo menos la hablen suelta y corriente» (26).

El discurs termina amb la indicació de més obres de referència per al castellà normatiu i amb l'advertència que no hi ha «ya lugar à las preocupaciones populares (27-28), hablillas de corrillos, y caprichos entusiasticos de los que miran el idioma Español con malos ojos» (28). Sembla que al Puigcerdà de l'any 1780 una bona part de la gent estava encara per convèncer que calia una competència oral activa d'un gramolecte castellà i que aquest era el mitjà més adequat per a l'ensenyament, tot i que el seu prestigi i la seva dominació com a llengua escrita eren incontestables en la Catalunya setcentista.

Abans d'enumerar més testimonis que il·lustren l'arquitectura lingüística setcentista, tornaré breument a les diferències que existien entre el Principat de Catalunya, el País Valencià i les Illes. Les tres comunitats es distingeixen per dos aspectes fonamentals: el ritme i el grau de la difusió del castellà i la formació d'un gramolecte autòcton marcat pel castellà, com també per l'ús regional de la llengua parlada.

El segon aspecte està enllaçat amb el problema del nom de la llengua. Segons el que se sap, no hi havia cap autor setcentista valencià que anomenés la seva llengua *català*. També a les Illes la llengua es deia *mallorquí* o *menorquí* i només de tant en tant també *llemosí*, terme que de vegades s'acceptava també a València per anomenar la llengua comuna dels Països Catalans (Burriel segons Sales [1763] 1979: s. p.). A més, ja durant la primera meitat del segle, es formà a València un gramolecte que era força diferent de l'anomenada llengua acadèmica catalana que, precisament perquè tenia les seves obres de referència en els diccionaris i gramàtiques bilingües llatí-català, era el gramolecte tradicional en tots els Països Catalans. En els anys 30, el valencià va ésser l'objecte d'un

(5) Es pot inferir a la realitat sociolingüística de l'època pel testimoni dels col·loquis que ironitzen l'esforç dels petimetres per expressar-se en un castellà que quedava encara caracteritzat per molts regionalismes (Martí Mestre 1996: 212-213).

(6) Vegeu Kailuweit (1997: 176-177).

primer esforç normatiu a cura de Carles Ros, orientat a la parla de la capital «sin valerse ya de los vocablos montañeses» (Ros 1734: 7).

Com ha remarcat August Rafanell (1995: 288-289), el català tradicional dels volums piadosos del sis-cents era substancialment el mateix que apareixia estampat a Catalunya, a Mallorca o al Rosselló a mitjan segle XVIII. Al Principat, durant la Renaixença, el català 'acadèmic' quedà com a gramolecte dominant. Tanmateix, a finals del segle comença una discussió sobre la necessitat de modernitzar la llengua, és a dir, orientar l'ortografia i la morfologia a l'ús de la llengua parlada i acceptar en el lèxic els castellanismes corrents. Si al Principat no s'estampà cap obra normativa que reflectís aquest programa, a Mallorca es publicaren la gramàtica d'Amengual (1835) i el diccionari d'en Figuera (1840), que intentaven normativitzar un mallorquí força diferent de la tradició comuna.

Quant a la difusió del castellà, sembla que començà més aviat al País Valencià (Sanchis Guarner 1983: 165) on arribava també més ràpidament a les capes baixes de la societat. L'any 1840 Jaume Pujol ens parla d'una València «cuyas clases hasta las del vulgo hablan castellano» (Pujol 1840: 47). Al Principat la revista *Lo Verdader Català* lamenta el progrés de la castellanització: «nostre Principat [...] dintre pochs anys va á esser un'altra Castella, ó al menos una segona Valencia» (*Lo Verdader Català* 1843: 306). Seria evidentment un error interpretar aquests documents com a proves d'un canvi general de referència per als genolectes valencians. Si fos així, avui ningú parlaria català a València. Tanmateix, seria important investigar més en detall quan i sota quines circumstàncies es va produir un tal canvi en una bona part de la població del País Valencià. Sembla que a Catalunya, fins a finals del segle XIX, no es va produir un canvi de llengua de referència sinó molt excepcionalment, i encara menys a les Illes.

No és aquest el lloc per discutir en detall tot un ventall de documents que proven i exemplifiquen l'arquitectura lingüística esbossada.⁷ Aquí em limito a citar alguns testimonis que il·lustren els gramolectes específics de l'arquitectura lingüística dels Països Catalans, és a dir, el castellà regional,⁸ el català tradicional i el català oralitzant:⁹

Castellà regional:

- «Je vais vous dialoguier ma conversation avec le seigneur administrateur, qui d'abord voulu [sic] me parler françois, et continua en castillan comme un catalan le parle, c'est-à-dire comme un bas-breton nous parlerait françois» (Chantreau 1793: 18).
- «...yo le quiero advertir, que se ha de proponer no hablar Catalan, escribiendo Castellano; quiero decir, que los nombres catalanes, no los traduzca literalmente, sino libre por equivalentes» («J. M. A. El Madrileño» DdB 14-X-1793)
- «¿En qué Diccionario, en qué Autor, en qué Libro Castellano ha encontrado Vd. la voz *prometage*? Vd., segun esto, será uno de aquellos buenos hombres, que à los Novios les llaman Prometidos, y à las Novias Prometidas» (DdB 20-I-1794).

(7) Haig de remetre els interessats a la lectura de la meua tesi doctoral (Kailuweit 1997).

(8) Per conèixer les estructures d'aquestes varietats castellanenes, vegeu Solà (1991). Per al castellà regional del País Valencià, Casanova (1987) i Martí Mestre (1996). Per al del Principat de Catalunya, Kailuweit (1996).

(9) Sobre la relació entre el català acadèmic i l'oralitzant vegeu les indicacions bibliogràfiques de Rafanell/Rossich (1995: 547-589). Un estudi de l'ús d'aquests gramolectes a l'àmbit de la premsa es troba a Klammt (1999).

- «En quanto á la duda que pone el Sr. P. F. acerca de si el Zapatero hablaba bien ó mal el castellano, no sabemos en que la funda, porque nosotros lo vemos bien claramente. Y sino ¿que quiere decir que *castellanizaba las palabras*? No es menester mucho castellano para entender esto. Pues si castellanizaba las palabras, claro está que no hablaba el castellano tan bien como los vecinos de Valladolid.» (Blas Bueno DdB 17-III-1795).
- «... el que halléis una *á*, un *me*, un *mu*, de mas ó de menos, (sabiendo ya Vos que no es falta de la Prensa) arguye mi nunca bien llorada desgracia en no ser Madrileño ó Andaluz. Es el caso, que vos vais á probar que es malo y defectuoso un cuerpo humano, porque tiene pelos y uñas, no por quebrado ó coxo» (DdB 9-VI-1795).
- «... los de esta Provincia por mas instruidos y cuidadosos que sean, por lo comun no podrían enseñar bien la propiedad y pureza de la lengua Castellana, y mucho menos el acento culto q[u]e apenas pueden aprender los que no han salido de este país» (ACA, Real Audiencia, [1815] reg. 1378, f. 229r.)
- «Los de fuera la provincia nos echan en cara unos defectos de que afortunadamente solo adolece una limitada parte del vulgo, y por los que han pretendido calificarnos de poco conocedores del idioma nacional á los Catalanes, confundiendo con aquella á todas las clases indistintamente de la provincia [...] ¿De cuantas maneras no se vé en los mismos escrito el Chocolate? En unos leemos *xacolate*, en otros *xecolate*, *xocolate*, escritos con *x*, y con *J*; y algunos que dicen *Chocolate fina*, ó *Aquí se sirve de Chocolate* [...] y en los mas una *a* en vez de la *e* final. [...] Tambien es original el siguiente: *Fabrica de Olin...*» (Pi y Arimon 1835).
- «No podía blasonar del natural fluido, vicio este de un hombre [Capmany, R.K.] cuyo verdadero idioma fue el catalán y en cuyas obras aparecía el castellano como tirado con violencia» (Alcalá Galiano [1834] 1969:42).

Català tradicional

- «... si hubiese tenido el cuidado de consultar algunos libros catalanes, hubiera encontrado, sin la menor duda, varios Autores que le hubieran instruido muy bien sobre lo particular. El Padre Angles era bastante para aclarar su cabeza...» («El Niño» 11.-VIII-1796).
- «... nuestros Patricios *Pou*, *Torra*, *Lacavallería* y otros» («Soca» DdB 20-X-1796).
- «... no volentme apartar del us costant dels antichs, he recorregut, vist y exâminat ab atenció los documents mes certs, com son: constitucions, decrets, ordinacions, capitols de Corts y altres impresos del antich magistrat de Catalunya desde 1500 fins á 1702.» (Ballot [s.a.] 1987: 134).
- «El idioma catalan, que por el estudio y zelo patriótico del R. D. D. Josef Pablo Ballot posee ya una cabal y perfecta gramática catalana, tiene tambien sus bellos modelos en diferentes M. SS. y libros impresos catalanes, muchos de los cuales

corren en manos de todos. Varios son los diccionarios de esta lengua para aprender la latina, como [...] el de Antich Roca formado sobre el de Antonio de Nebrija, el del sabio Juan Lacavalleria con el nombre de *Gazophilatium*, el de Pedro Torres [...], el de los SS. Bellvitges, Jucla y Torres de Amat...» (Salat [s.a.] 1987:25-26).

- «Lo respecte que's deu al públich en escrits que's donan á la estampa, y la dignitat de la materia de aquest, que vol ser tractada ab tot mirament y decoro, me han precisat á usar móltas vegadas de vocables de poch ó ningun us entre cultivadors de la terra, quals sou casi tots vosaltres. Però tal vegada entre vosaltres mateixos no será ja desconeguda la significació de molts als que freqüentan la Parroquia y ouen ab atenció las instruccions que sabeu no me dispenso facilment de donarvos. Y espero que arribareu los demes á penetrar lo sentit de tots, si desitjau verdaderament lo que'us importa. Perque en tots los catecismes corrents trobo paraulas y expressions, que á mon judici la generalitat del poble enten solament á forsa de oirlas ó haverse acostumat á ellas.» (Martí, H. 1818: s.p.)
- «... no duptem de que fins los menos civilizats, y mes agrestes apeteixen, que la paraula de Deu sels anunci ab alguna finura» (Cilla 1823: V).
- «En quant á la ortografía, he cregut que lo autor de un diccionari debia seguir més bè la fidelitat histórica, que la conveniencia filosófica [...] si bè poden presentar una falsa aparencia de millora ó de regularitat, acabarian de convertir nostra actual y prou arbitraria escriptura en una verdadera anarquía ortográfica» (Labernia 1839: s.p.).

Català oralitzant

- «... el fino idioma valenciano consiste, à lo menos aora, en usarle con la pulcritud, y cultura que le han perficionado en esta Ciudad, sin valerse ya de los vocablos montañeses [...] En todas las Lenguas ha de ser lo mesmo, que en las Capitulares se ha de hablar naturalmente cada Idioma con mas primor, y cultura, que en los Lugares de sus Reynos; y por consiguiente, en Barcelona es el Catalan mas culto que en su Reyno; aunque siempre es lengua grossera, y la Valenciana toda primorosa» (Ros 1734: 7-9).
- «Mejor se escribirían de esta suerte: *putj*, *botj*, [...] ó bien de esta otra: *putx*, *futx*, *botx*, [...] suprimida la *i* que no suena quando se profieren estas palabras, por los que hablan como en la Capital» («Porug» DdB 14-VIII-1796).
- «Bien veo que Ballot se escuda con el exemplo de los antiguos escritores catalanes y aun con ordenanzas reales en que se observa esta gramática; pero a mí no me hace fuerza semejante razón, porque estoy firmamente persuadido que los antiguos no conocieron mejor la lengua que los modernos [...] y que es un gran error decir que esta habrá llegado al supremo grado de perfección en las últimas cortes de 1702...» (Puigblanch [1816] 1989: 166)
- «El lenguaje de que se ha valido y la ortografía que ha usado es puntualmente

semejante á la del idioma actual. Ridículo es, en su concepto, escribir en nuestros dias el catalan, á la manera que le hablaban nuestros antepasados. [...] ¿No es chocante en nuestros dias el uso de un *puix*, de un *almanco*, de un *muyro* y mil otros que seria fácil anotar? Hay por ventura un cristiano catalan que emplee semejantes voces en la conversacion, como no sea un montañés para quien no hay revolucion de edades? [...] ¿Y no dá á los escritores un no sé qué de vislumbre pedantesco el esmerado empeño en conjugar los pretéritos perfectos de un modo enteramente prescrito en la conversacion? *Yo vegí, yo diguí, yo plorí* etc. son tan comunes en los escritos catalanes como raros en el lenguaje usual [...] En el dia está enteramente en uso el verbo ausiliar *havér* [sic], *yo vas veure, tu vas fé*; etc. y asi es como se debe escribir. [...] Intimamente convencido de que es un vicio capital del idioma la notable diferencia entre su escritura y su pronunciacion; ha proscrito todas las letras que no se pronuncian [...]. Las letras que no se pronuncian no sirven, ó sirven solamente para erizar de dificultades el estudio del idioma, y sobre todo conviene no echar en olvido que la escritura es tan solo la traduccion literal de la voz articulada» (Mata 1836: 13-14).

- «L'unic fi de ser útil á los meus conciutedans es lo qui en m'ôu a-n aquesta empresa; empresa gran [...], antes lo poc cultivada qu'està la llengua mallorquina, y la ninguna ficsació de la sua ortografia...» (Semmanari Constitucional 2-XII-1820)
- «... si em criticas, desde âre et respônc y et dic que el temps que hâs de empleyar en criticarme lo empléys en corritgir y aumentar el dictionâri [...] No et diré que es *fâcil añadir á lo inventâd*, sinó que jâ téns es camí ubêrt, lo que no hé tengúd jô, [...] y aquést trabây me hâ impossibilitâd el pit y la vista para corretgirlo, ó aumentârlo. [...] Si trôbas, ô Lector, que jô no escric ab bôna ortografia, no la prengas, perô fén una millor, que méntas no la fâsses, continuaré en la méua.» (Figuera 1840: s.p.)

Acabaré aquesta ullada general sobre l'arquitectura lingüística setcentista amb algunes poques paraules sobre els canvis que es produïren al començament de la Renaixença.

Sembla que a mitjan segle XIX al Principat i a les Illes¹⁰ gairebé tota la població atribuïa encara la seva competència gramolèctal al català. El País Valencià, en canvi, mereix un estudi a part per aclarir aquesta qüestió. Quant als gramolèctes castellans, no hi havia gaires canvis. El castellà regional es difongué amb el creixent nombre de parlants que tingueren accés a una formació escolar. Els trets característics del castellà regional mostren una gran continuïtat. Els testimonis vuitcentistes ens parlen dels mateixos regionalismes que els del segle anterior (Solà 1991: 57-96).

Els canvis més importants afecten els gramolèctes catalans. El català tradicional s'utilitzava encara en llibres de primeres lletres i textos religiosos. Però ja no era un

(10) Vegeu Kailuweit (1993).

gramolecte que podia servir d'orientació als joves escriptors renaixentistes. Els Cortades, Rubió i d'Ors, Bofarull i Aguiló havien de formar un nou gramolecte que pogués servir de llengua de cultura. Es tractava, a l'inici, de descastellanitzar l'ortografia (<ç>, <ñ>, etc.), la gramàtica (*llur*) i el lèxic, que havia d'ésser modern i autòcton al mateix temps. És coneguda la polèmica entre les escoles del 'català acadèmic de tradició antiga' representat per M. Aguiló i del 'català acadèmic de tradició moderna' representat per A. Bofarull (Segarra 1985: 218). Però aquestes etiquetes no em semblen gaire adequades. Les dues escoles tenien moltes coses en comú. En el fons elaboraven un mateix gramolecte: la llengua jocfloralesca, que era bastant diferent de la llengua acadèmica que volia normativitzar en Ballot.

El català oralitzant es difonia amb el lema *català que ara es parla* mitjançant l'obra literària en Frederic Soler (àlies Serafí Pitarra). Però aquesta obra no mostrava cap coherència gramatical i no podia servir de referència per a una profunda normativització. El mateix Pitarra va adaptar més i més la llengua jocfloralesca. Esforços com el d'en Pahissa (1873) d'orientar la gramàtica a la norma parlada de Barcelona no tenien cap èxit. El català parlat de Barcelona mancava enterament de prestigi i no podia servir d'orientació.

El gramolecte jocfloralesc, amb els seus arcaïsmes, servia a la unitat de la llengua contra les diferents temptatives de normativitzar les varietats regionals dels Països Catalans. Els elements característics de la llengua parlada (els pronoms febles, els possessius, els pretèrits perifràstics, els subjuntius) només podien entrar en el gramolecte representatiu quan amb el gramolecte jocfloralesc s'havia provat que el català podia ésser una llengua de cultura. Queda encara per esbrinar si la norma en Fabra deu més a la llengua jocfloralesca o a la tradició oralitzant. Però això hauria d'ésser l'objecte d'un altre treball.

ANNEX I

Academia literaria de latinidad, retorica y poesía que ofrecen al publico los discípulos de las Escuelas Pias del Colegio de Puigcerdá Dia 6 de Julio del año 1780, A las 4 de la Tarde. Barcelona: Carlos Gibert y Tutó.

[14] Razonamiento sobre la importancia de la lengua Española en el ejercicio de la Escuelas.

Si bien es verdad que la razon es el adorno principal del hombre, y su distintivo y caracter; tambien es cierto que si à la razon no acompaña el razonamiento, podrá servir ella poco à la humana sociedad. Porque para explicar los conceptos del alma nos es preciso hablar, lo que no podemos hacer sin articular voces con intencion de manifestar lo que se oculta en nuestro interior. Por este medio se alcanza el conocimiento de muchisimas cosas, cuya invencion costó à nuestros Mayores grande trabajo, y por él disfrutamos de una mutua comunicacion con toda especie de gentes y personas. De aqui es que los hombres mas sabios y eruditos en las letras humanas se han

esmerado tanto en pulir, perficionar y enriquecer su idioma, ò por no padecer escasez de terminos, ò por no causar fastidio con palabras impropias, disonantes y poco harmoniosas. De aqui es tambien que los Jovenes que gloriosamente aspiran à alguna alabanza y progreso en la ciencias, empiezan por el conocimiento del idioma particularmente latino que es como llave maestra de las ciencias superiores y mas sublimes. Asi lo practicais vosotros, ò nobles Jovenes, y haceis bien: pero advierto que al paso que quereis adelantar en el latin, tropezais en un estorvo que os impide no poco su adelantamiento. Ya sabeis [15] en cada Reyno hay una lengua universal que es la que gira por todas partes, y se usa comunmente en todos sus dominios. Tal es para los Españoles la lengua Castellana.

Mas no llevo á entender porque [sic] infeliz hado mostrais algunos de vosotros tal antipatia y aversion à este idioma, que ò le juzgais incompatible con el Catalan, ò pensais que sabiendo el Catalan, teneis ya quanto se necesita en punto de idioma. No sé si será esto efecto de la distancia de la Corte, ò si acaso de no ser esta lengua familiar, comun y corriente en la Provincia, ò si por ventura no os moverá mas que un puro capricho y mal fundado dictamen. Pero sea como fuere os veo yo à la verdad tan adherentes à la lengua vulgar y tan temerosos de perderla, que mirais casi con horror el idioma Español. Mas voy à decir. Os figurais no pocos de vosotros que el usar en la Escuela otro language que el Catalan, es poner nuevas dificultades para aprender el latin: y yo por el contrario observo que uno de los principales motivos de no habilitarnos con mas prontitud y destreza en la latinidad es el defecto que mostramos à la lengua Española, y poco uso y caudal que de ella hacemos. Parecerá acaso à primera vista una paradoxa lo que digo; mas luego vereis con quanta solidez de razones, y con que provecho vuestro quedais desengañados. Será pues todo el blanco de mi Oracion manifestar la importancia, ò por mejor decir necesidad que tenemos de practicarnos en la lengua Española mientras dura el exercicio de las Escuelas. Prestedme atencion por un breve rato, Condiscipulos mios, ya que por vuestro bien principio tratar tan provechoso asunto: con la previa advertencia que lo que os digo à vosotros que frequentais las aulas de Gramatica y Retorica, deseo tambien que se dirija con proporcion à los que cursan las demás inferiores Escuelas.[16] Primeramente si yo destituido de razones quisiera echar mano de la autoridad, entended que tiene ella en sí tanto peso y fuerza, que al instante os dexara convencidos. Haced memoria de aquella Ley sabia que impuso à toda la Nacion Española nuestro gran Monarca Carlos III. en su Real Cedula de 23. de Junio de 1768. En ella manda nuestro Augusto Soberano que la enseñanza de primeras letras, Latinidad y Retorica se haga en lengua Castellana generalmente donde quiera que no se practique. Apenas se promulgó, quando inmediatamente [sic] los Superiores de las Escuelas Pias deseosos de obedecer no solo à una Ley tan expresa como esta, sino à la mas leve insinuacion de su Soberano intimaron con la mayor severidad à todos los subditos su exacto cumplimiento en las Escuelas. Al punto los Maestros de las Escuelas Pias discurrieron el fin y efecto de esta Ley, procurando no solo practicar à sus Discipulos en la lengua Española, si tambien para el mejor uso del idioma formar entre ellos un razonamiento ajustado y legitimo señalando reglas y principios fundados en ciencia, y dispuestos segun arte. A este fin el P[adre] Benito de S[an] Pedro Provincial al presente de las Escuelas Pias de Aragon dió à luz un Arte de Romance Castellano, y segun este han cuidado de instruir à sus Discipulos los maestros de las

Escuelas Pías en las reglas de Gramática Española, especialmente los Padres de Madrid y Valencia, que son para los Escolapios Españoles modelo y norma. Ni se limitó al corto recinto de las Escuelas Pías el zelo de facilitar à los Jovenes la lengua Castellana, pues à persuacion del Ilustrísimo Señor Don Joseph Climent Dignísimo Obispo de Barcelona compuso con mucha claridad y orden el Dr. Don Salvador Puig Capellan mayor del Paláo un Librito de Rudimentos de la misma lengua, en la que bien im[17]puestos los Jovenes de su Diócesis pudieran remover qualquiera obstaculo que les retardara el aprovechamiento de la Gramática y Retórica.

No es mi intento en este Discurso querer derogar el merito que en si tiene la lengua Catalana, antes confieso mereció ella tanto aprecio, que llegó à ser familiar entre los Reyes de Aragon todo el tiempo que tuvieron la Corte en Barcelona. En Catalan se expedian las pragmaticas y ordenanzas. En Catalan se formaban las proposiciones que hacian los Reyes en las Cortes, ò parlamentos: las historias que de si mismo escribieron el Rey Don Pedro el Tercero y Don Jayme el Conquistador: los versos eruditos que componian muy agudos ingenios: y aun como se lee en la Proclamacion Católica echa [sic] por la Ciudad de Barcelona à Phelipe el Grande, en lengua Catalana se dió principio à la poesia vulgar. Pero como todo lo muda el tiempo, y la Corona de Aragon se unió con la de Castilla, desde entonces mudó tambien de aspecto Cataluña, y à proporcion fué decaiendo el uso de nuestra lengua. Tales son los efectos que producen las revoluciones de los tiempos. Mas al presente otros motivos hay mas relevantes, entre los quales es el principal de parte del Soberano la Ley justa que nos impuso, y de la nuestra la rendida obediencia que le debemos. En consecuencia pues de su Real Cedula era preciso mudarse en las Escuelas de Cataluña la escena del teatro. Dexanse de repente los libros antiguos, que explicaban en Catalan, ò lemosino las reglas, y se nos substituyen en su lugar los que tenemos al presente en idioma Español. Empiezase à hacer la version de los Autores latinos en Castellano, à dictar composiciones en Castellano, y à explicar los Maestros en Castellano. ¿Y es posible que no obstante esto haya entre vosotros despues de tanto tiempo quien muestre desagrado al uso y practica de este idioma? Quien [18] descuida de habilitarse en él, ni tendrá palabras adecuadas, locuciones propias, y energicas expresiones con que manifestar lo que concibe: no traducirá con propiedad y hermosura: ni comprehenderá sin el uso familiar de este language no digo sus frases, sus idiotismos, sus refranes; pero ni aun sus terminos mas regulares: y à la verdad mal compondrá en latin quien no entiende à fondo el significado del romance.

Toda la máquina de la latinidad rueda sobre los polos de la traduccion del latin al romance, y del romance al latin. ¿Y que progreso podrá hacer un Joven en lo que por defecto de voces no puede adelantar un paso? Como aprovechará quien tiene à la frente tan insuperables embarazos? Quantas veces sucede que poniendoos à querer trabajar vuestros temas señalados, por no saber romancear sus equivalencias, ni entender al sentido y significado. De que resulta despues que en las composiciones mas parece grecizais, que no componeis en latin; y que despues de tanta fatiga ni vosotros mismos entendeis que quieren decir en lengua vulgar vuestra latiniparlas y gerigonzas. ¿Quantas veces se oyen vuestras versiones tan impropias, extravagantes y ridiculas que si se escribiesen de un seguido, se viera no ser mas que un conjunto de inconexiones y des-comunales desatinos? Quantas veces por defecto de uso y practica de este idioma ni aun llegais à comprehender

los terminos faciles de esos mismos libros que manejaís, y que mil veces habeis recitado de memoria? Quantas veces cambias los tiempos y los modos de los verbos, tomando el subjuntivo por el indicativo y los preteritos por presentes?

De aqui indispensablemente se originan los mas intolerables males y mas funestas conseqüencias. De [19] aqui el que despues de haberse cansado en explicar el maestro, apenas hay quien sepa dar razon de lo que ha dicho, aun quando acomodandose à la capacidad pueril se ha valido de las voces mas inteligibles. De aqui el cometer tan clasicos errores contra la ortografia. De aqui el confundir los significados, y equivocar tan freqüentemente *abrazo* con *abraso*, *sebo* son *cebo*, *pozo* con *poso*, *coser* con *cocer*, y otros muchos terminos de ambigua significacion, que señala Don Juan de Iriarte en su segundo Tomo, y que trueca amenudo [sic] quien no cuida de la pronunciacion Castellana. Y de aqui ultimamente proviene que ni aun leer saben muchos correctamente por no entender lo que leen, y que encaxan à cada paso los mas fastidiosos rípios de solicismos. Les lleva en fin la falta de este idioma à tan deplorable estado, que quando forzosamente deben hablar Español, prorumpen [sic] en los mas irrisibles catalanismos con agravio y deshonor de la noble lengua Española. Todos somos testigos de lo que digo. Porque si bien es verdad que ahora al presente no cometemos tantos errores, mas para esto quantas advertencias debemos à nuestros Preceptores, quanto trabajo les costamos, que les pudieramos ahorrar, si mucho antes nos huvieramos aficionado à este idioma, y echo [sic] en él corrientes. Ni puede ser menos de lo que os digo, pues querer practicar lo contrario sin inteligencia y uso del romance castellano lo miro tan imposible, como andar sin pies, oír sin orejas, y ver sin ojos. De suerte que de querer cumplir los ejercicios escolasticos de vertir [sic], componer, y explicaros en Castellano, hablando en lo demas dentro de la Escuela en Catalan resulta una monstruosa chîmera, ò por mejor decir una algaravia y confusion no menos obscura è impenetrable que el châos rudo è indigesto que describe Ovidio.

Hombres hay superficiales y halucinados que aun [20] supuesta la obligacion que incumbe à los Maestros de enseñar en Castellano sostienen con una especie de contradiccion la mas extraña que experimentarán los Discipulos nuevas dificultades, y padecerá grande atraso en la latinidad si hablan en la Escuela otra lengua que la vulgar Catalana: mas yo por el contrario reconozco que en la practica del romance Castellano logran de una vez tres utilidades muy ventajosas. Componen facilmente el latin, porque se hacen capaces de lo que se traduce y se les dicta: se enriquecen de un idioma que ignoraban sin otro trabajo que el de hablar familiarmente lo mismo que decoran en los libros y el Maestro explica: y lexos de perder la lengua materna, se abastecen de nuevos terminos, con que hacerla mas afuente y mas hermosa. Porque si bien reparais tanto mejor hablan los decretos en Catalan, quanto mas fecundizados se hallan de otros idiomas en especial del Español, cuyas locuciones se acomodan con mas facilidad à la lengua Catalana ò lemosina, con quien tiene cierta afinidad ò semejanza. Podria confirmaroslo haciendo memoria de muchas palabras Castellanas que usan freqüentemente los Catalanes; pero no hay porque detenerme en lo que está patente à los ojos de todos. Y à la verdad en esta Provincia entre otras parece muy oportuna y provechosa esta diligencia: porque en lengua Catalana ni hay mucha copia de libros magistrales escritos, ni se han dado à luz copiosos Diccionarios Catalanes, ni se

ha dedicado Académia alguna à amplificar, pulir y perficionar el idioma. No negamos que si hubiera logrado el cultivo de que el Castellano seria igualmente ameno y fecundo; pero algunos de los mismos Catalanes son de parecer que sin el lustre y brillantez de este queda aquel corto y encogido sin asco y despejo.* [21] Todo lo contrario vereis, Condiscipulos mios, en la lengua Española. Seria fatigaros querer ponderar las relevantes circunstancias que la hacen apreciable; pero tampoco puedo pasarlas de todo por alto para acabar de persuadir lo que propuse à los desafectos de este idioma, si bien nada podré decir que no esté ya dicho mucho antes por nuestros Mayores con expresiones mas energicas y galantes. Y si podemos alabar à los hijos por la nobleza de los Padres, que elogio se merece la lengua Española siendo hija, tan parecida à su generosa madre la latina? Tuvo origen en el octavo siglo siendo Rey Don Pelayo: debió su infancia al reinado de Don Alfonso VI. Vióse despues matizada de amenidad, suavizada con sales y agudezas, y hermoseedada con todos los primores que la dió Don Alonso [sic] el Sabio: y en el gobierno de los Reyes Catolicos Don Fernando, y Doña Isabel llegó à verse tan crecida y floreciente que no solo tuvo el honor de grande, mas tambien de agraciada y magestuosa. A esto se añade el infatigable trabajo que tomaron algunos nobles y eruditos Españoles para enriquecer su lengua vulgar con lo mas precioso de los antiguos y estrangeros Griegos, Arabes, Hebreos. Pero à quanta mejor excelencia llegó el romance Castellano despues que lo limaron, pulieron, y hermopearon aquellos Principes de la erudicion los Mendozas, los Granadas, los Montanos, los Ercillas y todos los demas del Siglo XVI. verdaderamente de oro para dicha lengua.

Y ved ahí que enriquecida de tantas gracias y maneras propias de hablar se fue propagando à proporcion que las armas Españolas volaban victoriosas por todo el mundo, haciendo los estrangeros el mejor aprecio de ella, colmandola de elogios, y esmerandose cuidadosos en aprenderla. Diganlo tantos Autores de otros Reynos, que han dado à luz sus doc[22]tas obras en language Español. Digalo aquel erudito Florentin Antonio Maria Salvini que despues saber todas las lenguas de Europa, dixo era incomparable el primor y elegancia de la Castellana por su maravillosa hermosura, magnificencia y gravedad. Digalo entre los Catalanes mismos el piadoso y sabio Baldirio Rexâch, que en las Instrucciones que dispuso para la enseñanza de los niños confiesa con la mayor lisura y sinceridad que la lengua Castellana campea y reyna sobre las particulares que tienen uso en algunas Provincias del Reyno: y lo persuade aun con mayor claridad y energia el Catalan Don Alexandro de Ros en su Cataluña Desengañada.

¿Con quanta mayor razon lo dirian ahora en nuestros dias en que la vemos exaltada à un nuevo auge, ennoblecida con recientes expresiones propias y elegantes, y pulida y retocada nuevamente por la Real Academia Matritense con las insignes obras del Diccionario y Ortografia Castellana?

Murió la lengua latina dice el celebre Feixoo, pero dexó tres hijas y sucesoras en que hoy vive, que son la Italiana, la Española y la Francesa, entre quienes se repartieron sus bienes. Pues si los Italianos hacen tanto caudal y aprecio de su lengua, y se esfuerzan en extenderla con las mas eficaces declamaciones, como entre otras podeis leer la de Facciolati: si la industria de los Franceses ha llegado à hacer no solo universal, sino hasta necesario su idioma Galicano ¿como los Españoles miraremos con desden una lengua hermosisima nacida en los propios lares de nuestro suelo Español, y que tiene el imperio de todo el Reyno?

* Vease el Catalan Don Alexandro de Ros en su Cataluña Desengañada desde la pag. 238 hasta 245 (Nota de l'original).

Hasta ahora persuadia yo que el idioma Castellano os es muy importante: ahora me empeño en decir que os es preciso è indispensable el abrazarlo, aprenderlo bien y practicarlo.

Nadie ignora que la [23] lengua Española es mas freqüentemente usada que la Catalana, y tambien que la latina. Y aun os diré sin perjuicio de los cultos que debo à la latina que os enseñara mas que la latina la Española, porque si aquella enseña muchas cosas utiles, esta extiende su doctrina à mayor numero de objetos. La lengua Catalana solo tiene lugar en vuestros razonamientos privados, la latina en la Universidad, palestras publicas y mas sublimes ciencias; pero la Castellana no se ciñe à estos casos precisos, sino que comprehende otros muchos. En los circos, en los teatros, en los bufetes, en las tertulias, en las conversaciones, en las correspondencias epistolares, por ultimo en toda especie de comercio de la vida humana puede ser admitida y abrazada. Reyna en los Consejos Supremos, pero dexase tambien oir en las Chancillerias, Audiencias, Intendencias, Contadurias, Acuerdos, Sociedades, y hasta en los tribunales mas inferiores y escribanias de menos tomo. Ni la lengua Latina, ni la Catalana son para todos los hombres, ni para todos los tiempos y lugares; mas la Castellana llamada por antonomasia la Española se adapta bien à todo especie de Español, y viene de perlas à todo lugar y tiempo.

Ya sabreis quanta harmonía y reciproco enlace tienen entre si todas las Provincias de este Reyno, asi comunicandose los bienes y generos propios por via de negocio, como tratando mutuamente por medio de pretensiones incesantes, con que solicitan la consecucion de empleos lustreros y ocupaciones honorificas. Por otra parte habeis oído quantos libros utilissimos se han escrito en Castellano, y salen à luz mas que nunca en nuestros días, de los quales no encontráis en Catalan traduccion alguna, quando por el contrario apenas tendreis noticia de obras de alguna erudicion escrita en qualquiera lengua, que no la leais vertida en Español; de suerte que quantos excelente se [24] ha escrito en otras lenguas se transportó ya por medio de la version à la Española. A mas de esto es patente à todos la intima transcendencia de los Catalanés en todas las Provincias de España, con quienes comercian y trafican. Sabeis que todos los autos y escrituras forenses deben formarse en Castellano. Veis tambien que hasta el Santuario donde acudís à fomentar y imitar el espiritu con la palabra de Dios resuena muy à menudo con voces Castellanas. ¿Quereis pues privaros de todas esas conveniencias, y permitireis que se deshaga el nervio del comercio, trato, y comunicacion con perjuicio de la Sociedad humana y atraso de vuestros intereses por no aplicaros al estudio, inteligencia y cultura de la lengua Española? Este es motivo de que hasta en los mas remotos senos de las dos Americas del dominio Español se vé ya este idioma introducido y propagado.

Basta decir que es la lengua de la Monarquia: y por esto vemos que en Valencia, Galicia y Vizcaya aunque entre la plebe suena su vulgar lengua, la gente culta y distinguida apenas usa otro idioma que el Castellano: è igualmente aunque en muchas Provincias de Francia tiene el vulgo su habla particular, las personas bien nacidas y gente culta usan unicamente de la lengua Francesa. La mira que tuvo el Ilustrisimo Señor Don Joseph Climent en la edicion de la Gramatica Castellana, de que hablé arriba, no fue solo facilitar el estudio de la latina, mas tambien como él mismo dice en su Carta preliminar à la Rhetorica del V.P. Granada, hacer familiar poco à poco entre los literatos la lengua Española: de cuyo provecho y necesidad para formar ultimamente mas cabal

concepto, no teneis mas que hacer reflexion sobre esta misma Funcion Academica, que estais exerciendo. Que copia de palabras Castellanas no habeis menester para preguntar y responder! Que expresio[25]nes adequadas para explicaros con gala, gracia y viveza! Aun quando se enseñaba en Catalan se preciaban los Catalanes mismos de hablar Castellano en semejantes actos literarios. Pensad pues, Condiscipulos mios, ahora que militan tan superiores motivos disgustariais à los mismos Compatriotas Catalanes, si en este Certamen hablarais en Catalan.

Pero quanto mayor desagrado causariais, si mezclaseis el Catalan con el Castellano, ò bien hablaseis este con impropiedad. Sin duda dexariais como aguadas aquellas esperanzas, que allà en su interior están ellos acaso formando de vuestro lucimiento: Quantos hay en este noble Concurso y Auditorio, que como Socrates para explorar el ingenio de alguno solo esperaba que hablase; así ellos forman concepto del talento y numen de los Jovenes por su expedicion, rasgo y despejo en hablar y explicarse; y despreciarán por ventura vuestros trabajos sino corresponde à ellos la locucion. Con lo que incurriréis en la misma desgracia que Q. Elio Tuberón, cuya obra de Leyes no mereció sino desprecio por sus voces incultas y frias expresiones.

Mas antes de terminar mi Razonamiento no quiero dexar de prevenir una objecion que parece me está haciendo el que todavia se obstina en cerrar las puertas à otro language que el vulgar nativo. Dirá acaso que no hay tiempo ahora de poderse emplear en el estudio de la lengua Española, y que al presente hartó trabajo tiene en aprender de latin. Pero este reparo como se funda sobre un supuesto falso, por si mismo queda desvanecido. Porque no se trata de imponer nuevo trabajo à los Jovenes, si antes de suavizarles el mismo que forzosamente han de pasar. Trabajais por aprender la latinidad: en hora buena; mas para lograrla no os habeis de contentar en vuestros trabajos cotidianos de version, composicion y explica[26]cion, con hablar un romance exótico usando una xerga de voces impropias y heterogeneas: pues à mas que no seria inseguir la mente de Su Magestad, que Dios guarde, antes poner à riesgo la atencion y respeto que debe tributar à su Soberano todo vasallo fiel y obediente, os dificultariais mas como ya insinué, la consecucion del latin à que aspirais. El perfecto conocimiento de la lengua Castellana contribuye maravillosamente, dice en su Gramatica Española el P[adre] Benito de S[an] Pedro, al de la latina, porque estando ambas tan estrechamente enlazadas como hija y madre, se camina à la par en su estudio y adelantamiento. Y por esto como los que estaban sujetos de los Romanos no embiaban sus hijos à Atenas para aprender el Griego hasta que les tenian bien versados en la lengua Romana; así seria muy conducente que antes de aplicarse los Muchachos à la latinidad; se exercitaran bien previamente en las Escuelas inferiores en el estudio y cultura de la lengua Castellana. De todo esto nos dan exemplo el celebre Antonio de Nebrixa, Francisco Sanchez, Pedro Simon Abril y otros muchos que al paso que escribieron muy elegantemente en latin, tuvieron siempre presente el aseo, cultura y perfeccion del idioma Español.

Tiempo decís tendremos para aprender despues esta lengua. Conque juzgais vosotros que ahora no teneis tiempo para ello; y os engañais: porque no se os pide mas por ahora que procureis hablarla en la Escuela en vez de la Catalana. Conque creéis que la hablareis perfectamente despues en breve tiempo por mas que descuideis de ella por ahora en la Escuela. Pues sabed que

son muy pocos los que no habiendola aprendida en su primera edad, la posean con perfeccion, ò por lo menos la hablen suelta y corriente. Conque segun eso pensais amaestraros y soltar vues[27]tra lengua despues de endurecida, hallando ahora que la teneis facilmente voluble, mil dificultades? Ahora sois plantas tiernas que os doblais con facilidad acia [sic] qualquiera parte, tierra blanda que recibe todas las formas, y arroyos poco distantes de su origen, cuyo curso es facil de encaminar donde se quiera: y por esto qualquiera idea, expresion, è idioma adopta sin dificultad la adolescencia. No seria pues viva lastima que se habituasen ahora los Jovenes por mera incuria, y omision à un modo de language que por imperfecto es preciso dexar despues, si quieren hablar en Español con gracia, elegancia y hermosura? *Non est assuescendus puer*, dice Quintiliano, *sermoni qui dediscendus est*.

Por lo que, Amados Condiscipulos mios, à vosotros convierto ahora que nunca mi Razonamiento, exhortando à todos que sacudais de vosotros todo descuido y floxedad, y tomeis à pechos el estudio de la lengua Española, pues visteis ya que instruidos en ella tendreis camino abierto para llegar à las mas exquisitas noticias y mas sublimes ciencias. Leed leed de asiento y con reflexi3n alguno de tantos sabios Maestros y modelos del idioma Castellano. Leed con mucho cuidado y observacion las obras asceticas del V[enerable] P[adre] Granada. Leed las versiones de Salustio, de Cornelio Nepote, de las oraciones de Ciceron, y algunas otras propias de vuestra edad, y concernientes à vuestro estudio; pues hallareis en ellas que parece compite con el latin puro y elegante del Autor la gala y primor del Español que lo traduce. Y si aun esto es mucho para vosotros por no tener todavia calor suficiente para actuar tanto, leed, decorad, repasad, refexi3nad la obrita que teneis entre manos de Elementos de Retorica por el erudito P[adre] Calixto de las Escuelas Pias, en que con suma facilidad podeis aprender la eloquencia Española, y la latina, è imbuiros al [28] mismo tiempo en el espiritu de piedad, y unciones christianas, de que rebosan por todas partes sus exemplos y doctrinas. Y de tal suerte la habeis de estudiar, que como Alexandro M[agno] por la grande aficion que tenia à las obras de Homero, llegaba hasta tomarlas por cabecera, y no se rendia al sueño sin tenerlas consigo; asi vosotros no habeis de dexar de las manos dicha Retorica, puesto que habeis experimentado el provecho que resulta de su estudio, y lo experimentareis mucho mayor à proporcion que irá creciendo vuestra aficion y aplicacion à ella. No deis ya lugar à las preocupaciones populares, hablillas de corrillos, y caprichos entusiasticos de los que miran el idioma Español con malos ojos. Cooperemos à la vigilancia de nuestros Maestros, que se desvelan de continuo en nuestra ense1anza, baxo cuya obediencia y disciplina veremos colmadas de frutos para utilidad y aumento de la Republica literaria, y consiguientemente de la Christiana.

He dicho.

ANNEX II

Glossari

ARQUITECTURA LINGÜÍSTICA. Entenem per arquitectura lingüística el sistema jeràrquic de gramolectes i genolectes que els parlants d'una comunitat d'intercomunicació tenen a la seva disposició.

DIGLÒSSIA. Entenem per diglòssia la coexistència dins d'una arquitectura lingüística de dos gramolectes representatius que consitueixen dues llengües històriques diferents i que poden servir com a referència per als genolectes dels membres de la comunitat d'intercomunicació.

GENOLECTE. El genolecte és la competència lingüística inqüestionable adquirida a la infantesa en l'entorn relacional ('genos') sense esforç especial. Aquesta competència, dins de l'entorn relacional esmentat, serveix a la comunicació expressiva i elocucional sense connotació de registre.

GRAMOLECTE. El gramolecte és un saber normativitzat, en major o menor grau, a través de textos de referència orals i escrits que transcendeix la competència individual. L'individu, a través d'un esforç d'aprenentatge, en pot adquirir una competència que romandrà sempre precària. La farà servir en situacions comunicatives marcades.

LLENGUA HISTÒRICA. Una llengua històrica és un gramolecte representatiu acceptat per una comunitat d'intercomunicació sota un nom determinat (català, castellà, alemany, etc.). Els parlants hi atribueixen la seva respectiva competència genolèctal i a més altres gramolectes no representatius.

ROLF KAILUWEIT
Heidelberg Universität

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Fonts

ALCALÁ GALIANO, A. ([1834] 1969) *Literatura española del siglo XIX*, Madrid, Alianza.

AMENGUAL, J. (1835) *Gramática de la lengua Mallorquina*, Palma, Juan Guasp.

ANGLÉS, P. (1743) *Prontuario orthologi-graphico trilingue en que se enseña a pronunciar, escribir y letrrear correctamente en latin, castellano y catalan*, Barcelona, Mariano Soldevila.

BALLOT, J. (2^a s.a.) *Gramática y Apología de la Lengua Cathalana*. Barcelona, Joan Francisco Piferrer. (Ed. facs. Barcelona 1987, Altafulla).

- CHANTREAU, P. (1793) *Lettres écrites à Barcelone à un zélateur de la liberté que voyage en Allemagne*, Paris, Buissan.
- CILLA, N. (1823) *Domenicas ó pláticas morales sobre los sagrats Evangelis de cada una de las Domenicas del any*, Manresa, Martí Trullàs.
- ESTEVE, J., J. BELVITGES, i A. JUGLÀ (1803-1805) *Diccionario catalan-castellano-latino*, 2 Vol., Barcelona, Tecla Pla.
- FIGUERA, P. (1840) *Diccionari Mallorqui-Castella. El primer que se ha donat a llum*, Palma, Esteva Trias.
- LABERNIA, P. (1839-1840) *Diccionari de la llengua catalana ab la correspondencia castellana y llatina*, 2 Vol., Barcelona, Hereus de la Vda. Pla.
- MARTÍ, H. (1818) *Catecismo de las Festas y solemnitats principals de la Iglesia*, Barcelona, Dorca.
- MATA, P. (1836) «Nota a "Lo vot complert"», *El Vapor* (27-VII-1836), pp. 13-14.
- LACAVALLERIA, J. (1696) *Gazophylacium catalano-latinum [...] Auctore Ioanne Lacavalleria...* Barcinone, A. Lacavalleria.
- PAHISSA Y RIBAS, L.I. (1873) *Compendi de gramática catalana acomodada al llenguatge del dia*, Barcelona, Lluís Niubó.
- PI Y ARIMON, A. (1836) «Mocion sobre los defectos que entrañan algunos rotulos de los mostradores de las tiendas y de otros parages publicos; y un proyecto de mejorar para corregir estos vicios, leida en la sesion celebrada por la R[ea]l Academia de Buenas Letras de esta Ciudad el 22 de Marzo 1836 por su socio Archivero» dins R. Kailuweit (1997), pp. 306-308.
- PUJOL, J. (1840) «De los dialectos considerados con la relacion a la literatura» *La Palma* 6, pp. 45-46.
- POU, O. (1580) *Thesaurus puerilis [...] Authore Onophrio Povio...* Barcinone, Menescal.
- PUIG, S. (1770) *Rudimentos de la Gramática Castellana que por disposición del Ilustrísimo Señor Don Josef Climent Obispo de Barcelona [...] se han de enseñar en su Colegio Episcopal...* Barcelona, Thomas Piferrer.
- PUIGBLANCH, A. ([1816] 1989) «Observaciones sobre la lengua catalana», dins MIQUEL I VERGÉS, J., *La filologia catalana en el període de la Decadència*. Barcelona, Crítica.
- REXACH, B. (1749) *Instruccions per la ensenyança de minyons*, Gerona, Anton Oliva. (Ed. facs. Barcelona 1983, Edicions de la Universitat de Barcelona).
- ROS, C. (1734) *Epitome del Origen y Grandeza del Idioma Valenciano*, Valencia, Cosme Granja. (Ed. facs. València 1991, Paris-València).
- SALES, A. (1764) «Juicio», dins ROS, C., *Diccionario valenciano-castellano*. Valencia: Benito Monfort. (Ed. facs. València 1979: Paris-València). s. p.
- SALAT, J. ([s.a.] 1987): «Catálogo de las obras, que se han escrito en lengua Catalana desde el reinado de D. Jayme el Conquistador» dins BALLOT, J., *Apèndix*.
- TORRA, P. (1653) *Thesaurus verborum, ac phrasium [...] Authore Petro Torra...* Barcinone, R. Figueró.

Referències generals

- ARACIL, L.I. (1986) *Papers de sociolingüística*, Barcelona, Edicions de la Magrana.
- BRUNOT, F. (1905-1968) *Histoire de la langue française*, 13 vol., Paris, Colin.
- CASANOVA, E. (1987) «Sobre los valencianismos del castellano de Valencia en los siglos XVII-XIX», *Revista del Instituto de Lengua y Cultura Españolas*, III,2, pp. 311-323.
- COSERIU, E. (1981) «Los conceptos de "dialecto", "nivel", "estilo de lengua" y el sentido propio de la dialectología», *Lingüística española actual*, III, pp. 1-32.
- FOUCAULT, M. (1966) *Les mots est les choses*, Paris, Gallimard.
- HENRY, V. (1896) *Antinomies linguistiques*, Paris, Félix Alcan. (Ed. fac. Paris s. a.: Didier Érudition).
- KAILUWEIT, R. (1993) «Prohibició i continuïtat del català com a llengua escrita i escolar - revisió d'alguns documents de Mallorca», dins Ferrando, A. i A. Hauf (eds.), *Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura*, vol. VII, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 141-161.
- (1996) «El castellano de Barcelona en torno a 1800 - La formación de un dialecto terciario», dins Alonso González, A. et al. (eds.), *Actas del III congreso internacional de la Asociación de Historia de la Lengua Española (Salamanca, 22-27 de noviembre de 1993)*. Vol I, Madrid, Arco Libros, pp. 737-746.
- (1997) *Vom EIGENEN SPRECHEN - eine Geschichte der spanisch-katalanischen Diglossie in Katalonien (1759-1859)*, Frankfurt/Main, etc., Lang.
- KLAMMT, K. (1999) «Katalanische Pressesprache um 1800», dins R. Kailuweit i H. Radatz (eds.), *Katalanisch: Sprachwissenschaft und Sprachkultur - Akten des 14. Deutschen Katalanistentags im Rahmen von 'Romania I' Jena 28.9.-2.10.1997*, Frankfurt a.M., Vervuert, pp. 237-252.
- KOCH, P. i W. OESTERREICHER (1985) «Sprache der Nähe - Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte», *Romanistisches Jahrbuch* 36, pp. 15-43.
- LAPESA, R. (1981) *Historia de la lengua española*, Madrid, Gredos.
- LÜDTKE, J. (1985) «Geschriebenes und gesprochenes Italienisch im Risorgimento», *Italienische Studien* 8, pp. 101-130.
- (1988) «Situations diglossiques, variétés et conscience linguistique», dins D. Kramer, (ed.), *Actes du XVIIIe Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes*. Vol.: *Linguistique pragmatique et socio-linguistique*, Tübingen, Francke, pp. 121-128.
- MARCE, P. i J. SOLÀ (1997) *Història de la lingüística catalana 1775-1900: Repertori crític*, 2 vol., Vic, Eumo.
- MARTÍ MESTRE, J. (1996) «Contacte lingüístic entre el català i el castellà a la València dels segles XVIII i XIX», *Caplletra* 20, pp. 207-236.
- MIGLIORINI, B. (1991) *Storia della lingua italiana*, Firenze, Sansoni.

- NADAL, J. M. (1992) *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona, Quaderns Crema.
- NINYOLES, R. (1969) *Conflicte lingüístic valencià: substitució lingüística i ideologies diglòssiques*, Barcelona, Edicions 62.
- PETRUCK, Chr. (1991) «Überlegungen zum Problem der Minderheiten- bzw. Regionalsprachen aus der Sicht der Registerforschung», *Zeitschrift für Katalanistik* 4, pp. 28-47.
- RAFANELL, A. (1995) «La invenció d'una tradició. L'emergència dels dialectes en la llengua literària», dins Balsalobre, P. i J. Gratacós (eds.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema, pp. 287-328.
- RAFANELL, A. i A. ROSSICH (1995) «Bibliografia general d'història de la llengua catalana del segle XVIII» dins Balsalobre, P. i J. Gratacós (eds.), *La llengua catalana al segle XVIII*, Barcelona, Quaderns Crema, pp. 547-589.
- SANCHIS GUARNER, M. (⁸1983) *La llengua dels valencians*, València, Eliseu Climent.
- SCHLIEBEN-LANGE, B. (1998), Recensió de Kailuweit 1997, *Zeitschrift für Katalanistik* 11, pp. 185-191.
- SEGARRA, M. (1985) *Història de l'ortografia catalana*, Barcelona, Empúries.
- SOLÀ, J. (1991) *Episodis d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries.
- VALLVERDÚ, F. (⁶1985) *El fet lingüístic com a fet social*, Barcelona, Edicions 62.
- VARVARO, A. (1984) *La parola nel tempo*, Bologna, Il Molino.

